

Prof. dr hab. Janina Kamińska

Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego
Zakład Humanistycznych Podstaw Pedagogiki
Pracownia Historii Oświaty i Wychowania

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Małgorzaty Marii Krakowiak

***pt. Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej
Królestwa Polskiego w latach 1905–1914***

napisanej pod kierunkiem dr hab. Anety Bołdyrew, prof. UŁ

Uwagi wstępne

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska dotyczy zagadnienia edukacji młodzieży w prasie Królestwa Polskiego w latach 1905-1914. Bazą dla analiz i podstawą źródłową rozprawy stała się dla Autorki prasa. Należy już na wstępie zaznaczyć, że badania prasoznawcze są niezwykle interesującym wejrzeniem w przeszłość, bogactwem informacji o życiu codziennym epoki, ale także wymagające od badacza dużej ostrożności badawczej, przyjęcia kryteriów analizy i osadzenia analizowanych zjawisk w kontekście społeczno-politycznym i oświatowym.

Warto też zwrócić uwagę na miejsce tworzenia rozprawy. Powstała ona na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego, w Katedrze Historii Wychowania i Pedeutologii - miejscu o bogatym dorobku w badaniach prasoznawczych. Od wielu bowiem lat inicjatorami badań nad prasą są profesorowie Iwonna Michalska i Grzegorz Michalski, a także współpracownicy, w tym promotorka niniejszej rozprawy prof. UŁ Aneta Bołdyrew. Dobrze, że Ich pasje są pomnażane i znajdują kontynuatorów.

Koncepcja pracy i zastosowana metoda badań

Pani mgr Małgorzata Maria Krakowiak podjęła badania dotyczące zagadnień edukacyjnych młodzieży Królestwa Polskiego w latach 1905-1914 zawartych w prasie z epoki. To zagadnienie ogólne (edukację młodzieży) uszczegółowiła i uznała, że warto przyjrzeć się nie tylko edukacji, ale także spojrzeć na etos i rolę społeczną młodzieży, jaka wybrzmiewa z prasy Królestwa Polskiego.

Podstawą do opracowania tematu były dla Autorki tytuły prasowe z lat 1905-1914 (40 tytułów!). Jak zaznaczyła, wprowadziła selekcję tytułów i wybrała te, które „reprezentowały różne profile światopoglądowe” (s. 16). Ta selekcja wymagała wyłuskania tytułów z obfitej bazy czasopism, które ukazywały się w owym czasie. Wyróżniła prasę społeczno-kulturalną i pedagogiczną z lat 1905-1914. Dla przejrzystości swych badań wprowadziła podział na periodyki pedagogiczne, społeczno-kulturalne, tytuły dla włościan i periodyki odnowicielskie.

Przyjęta cezura czasowa jest poprawna i uzasadniona merytorycznie. Rok 1905 był naznaczony istotnymi wydarzeniami społeczno-politycznymi – strajkami w Rosji i Królestwie Polskim, które zaznaczyły swój ślad w zmianach oświatowych. Końcowa data, to wybuch I wojny światowej. Nie był to okres długi, ale niezwykle intensywny w sferze oświatowej i kulturowej. Doktorantka postawiła pytania badawcze, które pomogły Jej poszukiwać odpowiedzi na kwestie pedagogiczne i odtworzenie życia codziennego. Przyjmując koncepcję *fonopressu* poszukiwała tekstów przedstawicieli myśli pedagogicznej na temat dorastania, młodzieńczości, problemów młodzieży, problemów wychowawczych, wpływu czynników ekonomiczno-społecznych na codzienne funkcjonowanie młodzieży, a także zagrożeń wieku dorastania.

Pani mgr Małgorzata Krakowiak przyjęła spojrzenie historyczno-oświatowe z zastosowaniem metody wyjaśniania deskrypcyjnego, strukturalnego i kazualnego badania historycznego. Poza tym posiłkowała się metodą leksykalną i prasoznawczą. Uwzględniła więc szeroki krąg badania rzeczywistości z wyraźnym spojrzeniem interdyscyplinarnym. Dostrzegła bowiem konieczność nie tylko ustaleń pedagogicznych, społecznych, historyczno-oświatowych, ale także filologicznych, kulturowych i medycznych.

Poza prasą badała także teksty przedstawicieli pedagogiki, wydane przed 1918 r. – twórców pedagogiki. Wśród nich wykorzystwała teksty m.in.: Jana Władysława Dawida, Stanisława Karpowicza, Cecylii Plater-Zyberkówny, Anieli Szycówny. Uzupełnieniem były dla Doktorantki liczne opracowania. Pełny wykaz bibliograficzny obejmuje ogrom tytułów (s. 270-292). O jej wykorzystaniu świadczy liczba przypisów – w całej rozprawie jest ich 1654.

Ocena merytoryczna i formalna dysertacji

Recenzowana rozprawa ma poprawną strukturę i składa się ze wstępu, wykazu skrótów, sześciu rozdziałów w układzie problemowym, zakończenia, spisu ilustracji i bibliografii. Doktorantka rozpoczęła swe rozważania od wyjaśniania podstawowych terminów, którymi posługuje się w pracy. Istotnymi stały się m.in.: młodzież, dorastanie, dojrzewanie, adolescencja, prasa społeczno-kulturalna, prasa pedagogiczna, panika moralna, ruch higieniczny. W definiowaniu posługiwała się najnowszymi ujęciami słownikowymi i encyklopedycznymi, a także najnowszą literaturą przedmiotu. Ciekawe byłoby ukazanie prób dawnego definiowania - definiowania czasów Królestwa Polskiego i epoki. Niestety nie było to możliwe, bo wówczas na terenie Królestwa Polskiego nie było takich publikacji - *Podręczna encyklopedia pedagogiczna* red. Feliksa Kierskiego, ukazywała się w latach 1923-1925, a *Encyklopedia wychowania* red. Stanisława Lempickiego to lata 1933-1939. Widać jednak, że Pani Małgorzata Krakowiak miała tego świadomość i poszukiwała takich definicji. Było to możliwe w przypadku terminu „adolescencja”. Odnalazła je Autorka w publikacji amerykańskiej z 1905 r. G. Stanley’a. Hall’a (1844-1924), wówczas profesora pedagogiki i psychologii Clark University (był on także pierwszym rektorem tego uniwersytetu). Warto przywołać to nazwisko, gdyż prace Hall’a były znane na ziemiach polskich - szczególnie jedna: *Znaczenie studiów nad dziećmi*. Po raz pierwszy tłumaczenie ukazało się w 1903 dzięki wsparciu kasy im. Józefa Mianowskiego, a rok później ta praca ukazała się w Zakładach Wydawniczych Michała Arcta. Hall był uczniem Wilhelma Wundta i znawcą psychologii dziecka.

Rozdział I *Prasa społeczno-kulturalna i pedagogiczna jako źródło do badań historyczno-pedagogicznych nad młodzieżą* jest obszernym przedstawieniem podstaw metodologicznych rozprawy. Doktorantka zwróciła uwagę na rolę prasy w badaniach pedagogicznych i na wstępie stwierdziła, że „czasopiśmiennictwo jest bogatym źródłem informacji o dziejach społeczeństwa, a zawarte w nim wiadomości sytuacji politycznej, społecznej, oświatowej i kulturalnej Królestwa Polskiego stanowią cenny materiał do analiz życia społecznego”(s. 20). Pokazała tytuły czasopism, które poddała badaniom. Wskazała na czas ich trwania, ukazała autorów, którzy publikowali i podała zwięzłą charakterystykę obszarów tematycznych, jakie były poruszane w pismach. Możemy dostrzec ważne nazwiska pedagogów i działaczy oświatowych: m.in. Jana Władysława Dawida, Jadwigi Szczawińskiej-Dawidowej, Aleksandra Świętochowskiego.

Pani mgr Małgorzata Krakowiak ukazała stan badań nad tematem i możliwości badawcze. Wykazała się dobrą znajomością specyfiki badań pedagogicznych.

Rozdział II *Młodzież i jej rola w życiu społecznym w dyskursie naukowym i publicystycznym u schyłku XIX i na początku XX w.* ukazuje aktywność młodzieży Królestwa Polskiego na przełomie wieków. Autorka w poglądach przedstawicieli epoki poszukiwała ich spojrzenia na okres dorastania, a także ówczesnej próby definiowania pojęcia „młodzież”. Odsłania poglądy wielu znanych pedagogów: Jana Władysława Dawida, Anieli Szycówny, Stanisława Karpowicza, Janusza Korczaka, Cecylii Plater-Zyberkówny, Izabeli Moszczeńskiej, ale także mniej znanych osób, o których nieczęsto możemy przeczytać, a których poglądy okazały się ważne dla badań Doktorantki. Byli to głównie działacze oświatowi i publicyści: Romana Pachucka, Teodora Męczkowska, Róża Centnerszwerowa i inni. Pani mgr Małgorzata Krakowiak pokazała także zaangażowanie młodzieży w szeroko rozumiane życie społeczne – działalność społeczno-polityczną, kulturalną, sportową i religijną oraz udział w organizacjach młodzieżowych. Wydobyła wiele organizacji, które skupiały młodzież i które miały dla niej konkretną „ofertę”. Pokazała szerokie możliwości aktywizacyjne w Królestwie Polskim, np. w rodzący się skauting, aktywności sportowe, życie studenckie i „Bratnią Pomoc”. Podbudowała tekst źródłami i literaturą przedmiotu. Warto w tym miejscu zasugerować Doktorantce uzupełnienie literatury o teksty Roberta Gawkowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego, który zajmuje się historią sportu. Jego publikacje odnoszą się co prawda głównie do 20-lecia międzywojennego, ale pokazuje także czasy wcześniejsze, m.in. udział studentów UW w organizacjach sportowych, udział dziewcząt w sporcie.

W Rozdziale III *Edukacja szkolna i wychowanie instytucjonalne młodzieży w świetle prasy – konstatacja rzeczywistości i postulaty prezentowane w czasopiśmiennictwie* Autorka ukazała możliwości kształcenia młodzieży w Królestwie Polskim na poziomie średnim i wyższym. Wskazała nie tylko na aspekt kształcący, ale także na wychowawczy, opiekuńczo-wychowawczy i skłaniający do samokształceniu młodzieży. Zwróciła też uwagę na potrzebę uspołecznienia młodzieży, indywidualizację nauczania, wymiar pragmatyczny kształcenia, pedagogizację rodziców – wówczas niezmiernie ważnego wskazania. Sądzę, że mogła Dyplomantka w konkluzji zwrócić uwagę na ponadczasowość i aktualność tych postulatów. Nadal aktualne są przecież – trafnie odczytane przez Autorkę - postulaty działalności dobroczynnej, pomocy społecznej, tworzenie gniazd sierocych, które dziś przyjęły formę pieczy zastępczej.

Rozdział IV *Młodzież w środowisku rodzinnym – procesy wychowania i relacje międzypokoleniowe* jest interesującym ukazaniem zagadnień pedagogicznych – przede wszystkim wychowawczych w rodzinie. Doktorantka odnalazła w prasie Królestwa Polskiego treści dotyczące wychowania społeczno-moralnego, religijnego, patriotycznego, wychowania seksualnego. I właśnie problematykę edukacji seksualnej należy uznać za nowość ówczesnego czasu. Młodzież była zachęcona poszukiwaniem informacji w prasie na temat płciowości – fizjologii, inicjacji seksualnej, odpowiedzialności, wstrzemięźliwości, higieny. Autorka, powołując się na badania Mariana Falskiego, wskazała że rodzina marginalizowała te zagadnienia, a wiedzę młodzi ludzie czerpali od rówieśników, rodzeństwa i służby. Prasa odgrywała więc ogromną rolę uświadamiającą.

Na uwagę zasługuje Rozdział V *Obraz czasu wolnego młodzieży w przekazie prasowym*. Autorka wydobyła z prasy te treści, które wskazywały młodzieży możliwości spędzania czasu wolnego. Ukazała niezwykle ważne formy aktywizacji: czytelnictwo, ćwiczenia fizyczne, udział w kulturze, odczyty, wykłady, wycieczki, wyścigi konne, widowiska cyrkowe, zabawy, aktywność w domach ludowych. Wskazała na różnice w aktywnościach młodzieży miejskiej i wiejskiej. W tym czasie niezwykle ważne było zapewne propagowanie czytelnictwa. Dzięki niemu bowiem można było rozpocząć walkę z analfabetyzmem, ale także wprowadzić młodzież w świat kultury i zapoznać z innymi aktywnościami. Poznanie języka ojczystego stawało się także krokiem do budowania poczucia łączności z narodem i budzenia uczuć patriotycznych. Ponadto język stawał się narzędziem do zdobywania wiedzy szerszej.

Rozdział ostatni VI *Zagrożenia wieku dorastania – konstatacja problemów czy przejaw publicystyczny „paniki moralnej”* poświęciła Doktorantka na ukazanie tych czynników, które mogą zaburzać wzrastanie i codzienną egzystencję młodzieży. Wyłuskała zagadnienia higieny i zdrowia, i tego co zakłóca ten obszar życia: alkohol, papierosy, prostytutka, a także targnięcie się na życie. Autorka zwróciła więc uwagę na ważne społecznie zagrożenia i wskazała, że w owym czasie stanowiły one realny problem.

Sądzę, że można te problemy uznać za ciągle aktualne. I w naszych czasach młodzi ludzie ulegają podobnym pokusom i towarzyszą im podobne problemy.

Oceniając treść całej rozprawy należy stwierdzić, że Doktorantka ukazała pełny wizerunek młodzieży Królestwa Polskiego początków XX wieku, jaki wyłaniał się z ówczesnej prasy. Wskazała na dorastanie młodzieży, kształcenie, samokształcenie, relacje rówieśnicze, relacje rodzinne, czas wolny i zagrożenia.

Uwagi końcowe

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Marii Krakowiak jest rzetelnym studium ukazującym szerokie spojrzenie na edukację młodzieży dostrzeżoną w prasie Królestwa Polskiego z lat 1905-1914.

Autorka zmierzyła się z niełatwym zadaniem, gdyż wyłuskanie możliwości edukacyjnych wymagało szerokiej kwerendy czasopism z epoki i ustalenia kryteriów wyboru odpowiednich tytułów, a także wnikliwej analizy treści poszczególnych numerów. Konieczne było także spojrzenie kontekstowe, które pozwoliło na dobre zrozumienie poruszanych zagadnień. Na wstępie mojej recenzji napisałam, że badania prasoznawcze wymagają od badacza dużej ostrożności badawczej, przyjęcia kryteriów analizy i osadzenia analizowanych zjawisk w kontekście społeczno-politycznym i oświatowym. Z tymi zadaniami Autorka poradziła sobie znakomicie. W moim przekonaniu Jej praca badawcza wykracza poza przyjęte w tytule spojrzenie. Doktorantka odniosła się bowiem nie tylko do zagadnień edukacyjnych, ale także pozaedukacyjnych. Widać, że spojrzała na edukację szeroko, uwzględniając nie tylko aspekt kształcący, ale także wychowawczy, społeczny, zdrowotny i aksjologiczny.

Język rozprawy jest bardzo poprawny - zauważyłam jedynie kilka literówek (np. s. 28, 35, 86, 118). Czasami zdarzają się określenia bezosobowe (np. s. 63: publikowano, opisywano, pisano, zauważono), których – moim zdaniem – powinno się unikać. Za każdą bowiem działalnością stoją konkretni ludzie i ich trzeba wskazać.

Praca jest przejrzysta i estetyczna. Niektóre treści rozprawy Autorka zobrazowała trafnie dobranymi ilustracjami pochodzącymi z czasopism epoki.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Marii Krakowiak jest rozprawą ważną. Wpisuje się w zagadnienie badań pedagogicznych, przede wszystkim - historyczno-oświatowych i prasoznawczych. Jest także ukazaniem problemów pedagogicznych i ukazaniem życia codziennego młodzieży początku XX wieku. Autorka prawidłowo zaplanowała swoje badania, przeprowadziła liczne kwerendy archiwalne i biblioteczne, wykorzystała literaturę przedmiotu, a zgromadzony materiał poddała rzetelnej analizie.

Praca jest pod każdym względem wzorowa, a pod względem osadzenia metodologicznego może być wzorcem dla innych. Uważam też, że zasługuje na wyróżnienie.

Autorka powinna także przygotować tekst do publikacji. W dotychczasowej literaturze przedmiotu nie ma bowiem takiego omówienia.

Ważnym aspektem rozprawy są trafne wnioski i oceny analizowanych źródeł. Ponadto cenne jest wskazanie dalszych perspektyw badawczych. Doktorantka je widzi i wskazuje na możliwości publikacyjne wątków pobocznych – np. artykuł na temat roli sztuki i edukacji artystycznej (s. 88), a także szersze ukazanie instytucji wychowawczych (s. 115). To bardzo obiecujące w perspektywie podjęcia dalszej aktywności naukowej i świadczy o dojrzałości początkującej badaczki.

Stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska w wysokim stopniu odpowiada kryteriom dysertacji doktorskiej, które określa *art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, z późniejszymi zmianami*. Wnioskuje zatem, o dopuszczenie Pani mgr Małgorzaty Marii Krakowiak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Janina Kamińska', written over a dotted horizontal line. The word 'Podpis' is printed above the signature.

Warszawa, 8 września 2022 r.

Prof. dr hab. Janina Kamińska